

50 év az egészségügy szolgálatában

Az orvosi-egészségügyi könyvtárhálózat történetének tendenciái

50 év a történelemben nem nagy idő, de 50 év hatása a történelemre nagy lehet.

1949. június 24-én lépett a 4118/1949 (VI. 29.) Kormányszámú rendelet, mely életre hívta az Orvostudományi Dokumentációs Központot, melynek célja volt: „a könyvekben, folyóiratokban és egyéb forrásokban fellelhető tudományos és gyakorlati eredményeknek és tapasztalatoknak az érdekeltek részére hozzáférhetővé tétele (közvetítése). Ebből a célból ezeket az eredményeket és tapasztalatokat összegyűjti, rendszerbe foglalja és nyilvántartja”.¹

Tekintettel arra, hogy az intézmény alakulásakor nem könyvtári, hanem dokumentációs tevékenységet folytatott, keresnie kellett a kapcsolatot különféle egészségügyi intézményekkel és szervezetekkel, kutatóhelyekkel, illetőleg azok könyvgyűjteményeivel.

Noha a hálózatszervezés látszólag a semmiből indult, voltak előzmények.

Prehisztorikus kor

Az emberi kultúra egyik velejárója az írásbeliség kezdete óta a könyvtárak szervezése is. Az ókortól nem szerveződött (könyv)gyűjtemény, mely a gyógyítással foglalkozó művek valamelyikével ne rendelkezett volna. A könyvtárak szakosodásának korszakában jöttek létre az első orvosi könyvtárak; Magyarországon a XVIII. század végén az Egyetemi Könyvtár Orvostudományi Karán. A XIX. század vége, a XX. század eleje több orvosegyetem megalapítását hozta (Kolozsvár, Pozsony, Debrecen). A XIX. század közepén és a századforduló táján épített kórházak némelyike (Szent Rókus Kórház, Szent István Kórház, Erzsébet Királyné Szanatórium) is rendelkezett könyvtárral. 1936-ban szervezték meg a Szent László Kórház Könyvtárát. Orvosegyetemek Szegeden, később Pécsen jöttek létre.

Más intézményekben is őriztek könyveket, folyóiratokat – az ott dolgozó orvosok, professzorok jóvoltából. Több helyütt könyvszekrényi anyag gyűlt össze. Az esetleges információcsere e gyűjtemények tulajdonosai, használói által történhetett.

Az alapítások időszaka

Az ODK feladata tehát „az orvostudományi szakirodalom figyelemmel kísérése, tudományos és gyakorlati eredmények, tapasztalatok rögzítése és az érdekeltek részére hozzáférhetővé tétele.”²

Az orvos-egészségügyi szakszervezet támogatásával, Láng Imre vezetésével kezdte meg működését a dokumentációs központ. Az alapító munkatársak a feladatrendszerből fakadóan nyitottak voltak, részt vettek valamennyi orvosi konferencián, egészségüggyel foglalkozó értekezleten. A jól körülírt cél azonban hamarosan csorbát szenvedett a politikai, egészségpolitikai és kultúrpolitikai fordulatokon. A tájékoztatás végül is a szovjet szakirodalom fordításából, illetőleg tömörítvények elkészítéséből állt. A felhasználók ilyenformán inkább politikai, mint szakmai rátermettségüket bizonyíthatták.

Az ODK az első időszakban a Magyar Tudományos Akadémiához tartozott. Minden elmozdulás a hálózatszervezés útjára vezetett: így az intézmény alárendelése az Egészségügyi Minisztériumnak, és az 1956. évi V. törvény hatályba lépése is. E könyvtári törvény mondta ki elsőként hazánkban a könyvtárak együttműködésének szükségességét.

Az alapvető változást az egészségügyi-orvosi könyvtárak életében a 24/1960 (Eü. K. 13.) Eü. M. számú utasítás hozta. Ennek előírásai nyomán szerveződtek az országos intézmények, a tanácsai fenntartású kórházak, a KÖJÁL-ok, a gyógyszergyárak és különféle testületek (MÁV, BM, HM) egészségügyi intézményeinek könyvtárai. Ez idő tájt kezdte el működését a már említett Pécsi Orvostudományi Egyetem – a könyvtárával együtt.

1961-ben már 338 könyvtárat tartottak nyilván, 439 ott dolgozó munkatárssal. A hálózat központja – új néven – az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ (OOKDK) lett.

E látványos fejlődés a könyvtári törvénynek és végrehajtási utasításának, továbbá az ezek rendelkezéseinek megfelelő szakszerű tervekben gyökerezik. Feladatként jelöltetett meg:

- „1. A hálózat körébe tartozó szakágazati kórházak tagkönyvtárainak számbavétele, könyvtárállományának és a könyvtár állapotának stb. felmérése.
2. Az orvosi könyvtárakban alkalmazott személyek szakképzettségének és a könyvtárosi munka mikénti ellátásának kérdése. ...
3. Az Orvos-Könyvtárnok című szaklap mielőbbi megindítása”,³ továbbá központi könyv- és folyóiratkatalógus építése, ajánló könyvjegyzékek kiadása, a könyv- és folyóiratcsere koordinálása.

Az OOKDK igazgatója 1961-től Székely Sándor lett. Kitűnő munkatársra lett Benda Mária személyében, akivel együtt lerakta a hálózat alapjait, és gondoskodott a hálózat továbbfejlesztéséről is. Az OOKDK feladatait a következőkben határozták meg:

- „a) Meg kell indítani az orvosi könyvtárhálózat megszervezésével és irányításával kapcsolatos előmunkálatokat.
- b) Azokban a munkakörökben folyó munkálatokat, amelyeket az OOKDK eddig végzett (elsősorban a tájékoztató és a bibliográfiai munkát) magasabb színvonalra kell emelni.
- c) Szélesíteni kell tömegkapcsolatainkat, hogy tájékoztató és dokumentációs munkánk az orvosok szélesebb köreihez jusson el.”⁴

Az első években (néhol évtizedekben) a könyveket zárt szekrényekben tárolták, különösebb raktározási ismeretek nélkül. A nyilvántartásra és a feldolgozásra nem sok gondot fordítottak. A könyvtárosok többnyire egészségügyi szakdolgozók, adminisztrátorok, orvosfeleségek voltak.

E körülmények között szervezték meg az első könyvtárosképző tanfolyamokat, jelentették meg a Magyar Orvosi Bibliográfiát, indították el az Orvosi Könyvtárost, adtak ki szakbibliográfiákat, referáló szemléket, módszertani segédleteket. Hamarosan létrejött a hálózat 29 alközpontja, és könyvtárrá szerveződött 451 gyűjtemény. Már a 60-as években foglalkoztak a betegek könyvtárainak működtetésével, a lyukkártya, a mikrokártya könyvtári alkalmazásával, az osztályozás, a teaurusz-szerkesztés kérdéseivel. Méltán állapítja meg az OOKDK munkáját elemző jelentés: „Mindezek az eredmények azt bizonyítják, hogy az OOK (!OOKDK) munkájával nemcsak felzárkózott a többi, korábbi alapítású és jobb előfeltételek mellett dolgozó központi szakkönyvtárak vonalába, de több vonatkozásban ma már – eredményeit tekintve – meg is előzte őket. Az eredmények széles skálája már önmagában is dicséretre méltó, nem is beszélve arról, hogy az OOK munkája ... majdnem kizárólag úttörő vállalkozás volt az orvostudomány területén”.⁵

A 60-as évek közepére már természetessé vált, hogy „A szakkönyvtárak az orvostudomány és az egészségügy szerves részét képezik, mert nélkülük, állományuk és szolgáltatásaik nélkül sem az orvostudomány, sem az egészségügy nem fejlődhet kielégítően, de még a mindennapi tevékenységét sem tudja megfelelően kifejezni”.⁶

Az átgondolt stratégiának és a tervszerű fejlesztésnek egy akadályja volt csak, és ez majdnem végzetesnek bizonyult a későbbiek során. „Az OOKDK elhelyezési nehézségekkel küzd, a Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtára (a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának akkori neve) pedig – elhelyezését és szolgáltató helyiségeit tekintve – egyáltalán nem méltó a magyar orvostudomány és orvosképzés világhírnevéhez. A magyar orvostudomány és könyvtárügy együttesen profitálna abból, ha ... új egyetemi könyvtár épülne a fővárosban, s ebben az épületben funkcionális egységben működne a szakoktatás és a dokumentációt szolgáló könyvtári – tájékoztató intézmény.”⁷

A kiteljesedés korszaka

A 70-es évek a könyvtárak életében mennyiségi és minőségi fejlődést hoztak. Rendszeresen szervezték a könyvtárosképző tanfolyamokat. Két évtized alatt szinte valamennyi könyvtár élére szakképzett könyvtáros került. Az OOKDK munkatársai évente majdnem kétszáz esetben kerestek föl könyvtárakat, és beszéltek meg a tapasztalatokat a könyvtárosokkal. Megélénkültek a nemzetközi kapcsolatok, mind több alkalommal vélhetően külföldi, s egyre többször nyugati orvosi könyvtárak meglátogatása.

Az elért eredmények nem altatták el a könyvtárosokat. Noha mindennapos gondjaik adódtak – költségvetés, bérezés –, már a jövő felé tekintettek: „felkészültségben készen” kell „álljunk a gépesítésre, az adatszolgáltatás korszerű ki-terjesztésére és s régebbi, hagyományos szolgáltatások mélyebb és magasabb színvonalú kivitelezésére”.⁸

A könyvtári állományok megkétszereződtek, a gyűjteményszervezést elsősorban szakmai, nem pedig politikai tényezők határozták meg. Általánossá vált a szakszerű raktározás, a könyvtári nyilvántartások naprakész vezetése, a betűrendes és szakkatalógusok megszerkesztése. Gyűjtőkörü kooperációt valósított meg

több alrendszer. Erőteljes fejlődésnek indultak az egyetemek (SOTE, DOTE, SZOTE, POTE) könyvtárai. Szárnyait bontogatta a későbbi HIETE központi és főiskolai könyvtára is.

A hálózat központjában témafigyelő, fordító szolgálat működött, a bibliográfia, a referátumok különböző típusait jelentették meg. Sikeresek voltak az OOKDK rendezvényei továbbra is. Szakmai és együttműködési fórumokká álltak az országos és a tájértekezlete is.

Az egészségügyi miniszter 13/1980. (Eü. K. 9.) Eü. M. számú utasítása már az eddig elért eredmények alapján állít magasabb mércét: „egészségügyi szakkönyvtár ... minden olyan könyvtár, amely könyvtári helyiségben, rendeltetésének megfelelően működik, állománya legalább 500 könyvtári egységnyi és vezetésével felelős könyvtárkezelőt bíztak meg. ... Könyvtárat kell a jövőben működtetni a négyszáz ágyasnál nagyobb intézményekben is.”⁹

A 14/1980. (Eü. K. 9.) Eü. M. számú utasítás az Országos Orvostudományi Információs Intézet (OIK) – ez lett az OOKDK új neve – feladatait határozza meg. Az intézmény az együttműködési és a koordinációs kör központja is.”

E rendszernek tagjai a már megnevezett egyetemek és a gyógyszergyárak könyvtárain kívül a tudományos intézmények (MTA) és a határterületek intézményeinek (vegyészet, állatorvostudomány) könyvtárai is.

Minden területen folyt a könyvtárosok képzése. Az alap-, közép- és felsőfokú szakmai képzésben részesültek 15-en. ... részt vesznek az MLE kereteiben működő „A nemzetközi ideológiai harc időszerű kérdései” ... „A párt káderpolitikai elvei és gyakorlata speciális kollégium”¹⁰ kurzusán az OIK dolgozói.

E korszak krónikáirójának megállapítása szerint: „Ha számításba vesszük azt, hogy a könyvtárak anyagi helyzete az igényekhez képest romlott, hogy a munka mennyisége és minősége emelkedett, akkor ezt az időszakot mindenképpen pozitívan kell értékelnünk.”¹¹

Másféle utakon

A 80-as évek derekán a hálózat még kiválóan működött. Birtalan Győző, az OTK akkori igazgatója megőrizte az eredményeket, és lépéseket tett nagyobb – hazai és nemzetközi – rendszerek kiépítésére. A hazai bibliográfiai műhelyek egyike volt a Magyar Orvosi Bibliográfiáé, melynek szerkesztéséről, annak elveiről rendszeresen jelentek meg önelemző és előremutató közlemények. Különös gondot fordítottak e hungarikák földolgozására. Volt olyan esztendő, amikor ezek aránya elérte a regisztrációk 10%-át.

Új kihívást jelentett a szabványosítás, a számítástechnika, a kommunikációs technika. „Egy dolog azonban feltétlenül megmaradt: a Központ és a hálózati könyvtárak ugyanazt akarják: jól és korszerűen ellátni a hozzájuk fordulókat információval, és ebben olyan egységes gondolkodásmód és gyakorlat nyilvánul meg, ami nem frott malaszt, hanem valóság.”¹²

1988-ban az orvosi könyvtárosok még létrehozták saját csoportjukat az MKE műszaki szekcióján belül. Akkor még nem sejtették, hogy vállalkozásuk híd lesz egy leomló és egy kiépülő rendszer között.

Az OIK az évtizedfordulón botrányos tájértekezleteket szervezett, előállította az ország legalacsonyabb színvonalú, nehézkesen és körülményesen használható

nemzeti szakbibliográfiáját; megbízhatatlan, adathibás lelőhelyjegyzékeket adott ki; profilidegen kiadványokat jelentetett meg. Megszüntette módszertani osztályát, megszüntette a könyvtárosképzést, megszüntette a könyvtárak adatainak központi nyilvántartását, megszüntette nemzetközi kitekintő szakfolyóiratát; szüneteltette, végeredményképpen megszüntette az Orvosi Könyvtárost, végül berekesztette az országos és a tájértekezletek megszervezését is. Tette ezeket már MEDINFO néven.

A KÖJÁL-ok átszervezését követően az ÁNTSZ könyvtárak jelentős része megszűnt. Megszűnt a legtöbb szanatórium könyvtára is. Fölbomlottak a területi és szakterületi együttműködési körök. Példátlanul nehéz helyzetükben szinte magukra maradtak a könyvtárosok.

Állományuk gazdagsága, dinamikus informatikai fejlődésük miatt némileg az egyetemek könyvtárai töltötték be azt az űrt, amit az OIK arculatváltása hagyott. Az általuk alkalmazott technológiát ismertették és terjesztették a könyvtárak között. Több sikeres bemutatót és rendezvényt szerveztek.

Új korszak nyitánya

A kedvezőtlen folyamatok a 90-es évek második felében is folytatódtak. Könyvtárakat zártak be, könyvtárosokat bocsátottak el. Országos feladatkörű szakkönyvtár könyvet, jelentős múltú városi kórház könyvtára folyóiratot nem vásárolt. Megszűnt a tervszerű állományépítés, a könyvtárfejlesztést a likviditási gondok határozták meg.

Nem segített a nehézségeken az 1997. évi CXL. sz. törvény sem, amely a szakkönyvtárakat csupán mint egyéb fenntartású könyvtárakat aposztrofálta, függetlenül attól, hogy azok állami, önkormányzati vagy más tulajdonban vannak-e.

Tovább bonyolította a helyzetet az is, hogy a Népjóléti Minisztérium közleménye szerint az OIK 1997 nyarától új néven, Országos Egészségügyi Információs Intézet és Könyvtárként fungált, alapító okiratának 2.2. pontja szerint országos feladatkörű szakkönyvtárként, jogilag is demonstrálva, hogy az egészségügyi-orvosi könyvtárhálózatnak nem központja.

E sanyarú viszonyokat az orvosi könyvtárosok – elsősorban az MKE orvosi csoportja révén – többször is megtárgyalták, hogyan lehet kikerülni a kátyúból. Debrecenben és Egerben is megfogalmazták kétségbeejtő helyzetüket, majd 1995 őszén a Fővárosi Szent István Kórházban kimondták a hálózat újjászervezésének szükségességét. 1996 tavaszán Debrecenben a Kenézy Kórház Könyvtárának rendezvényén megszületett a megállapodás az újszerű forma megszervezéséről.

1996 októberében mintegy 80 könyvtár 120 képviselőjének jelenlétében a SOTE Központi Könyvtárában létrehozták a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségét (MOKSZ), amely a hálózatalapítók – és szervezők példáját követve – a kor demokratikus kultúrájának megfelelő rendszerben jelölte ki feladatait alapszabályában:

- a) a tagkönyvtárak együttműködésének koordinálása;
- b) a tagkönyvtárak állományalakításának megkönnyítése tanácsadás, központi állomány-nyilvántartás és fölőspéldány-elosztás révén;
- c) a könyvtári állomány egységes nyilvántartása és feltárása;
- d) szakmai és módszertani tanácsadás, tapasztalatcsere, rendezvények szervezése;
- e) a legkorszerűbb könyvtári technológiák ismertetése és terjesztése;
- f) a könyvtárosok továbbképzése;
- g) a tagkönyvtárak marketingtevékenységének és kutatómunkájának kezdeményezése, további összehangolása;
- h) a fenntartók és a felügyeleti szerv szükség szerinti tájékoztatása;
- i) a tagkönyvtárak könyvtárközi kölcsönzésének és kiadványcseréjének egyszerűsítése és ésszerűsítése;
- j) kiadói tevékenységével az a)–i) pontban előírtak elősegítése.”¹³

A MOKSZ programja szerint országos és regionális értekezletet szervezett, fölkereste tagkönyvtárait, hírlevele egyben szakmai orgánium, részvétele a szakmai fórumokon nemcsak az orvosi, hanem az országos könyvtárügy színtartója is.

A valamikori hálózati központ 1999-ben újabb változáson esett át: Egészségügyi Információs és Kommunikációs Intézetté (EIKI) alakult. Létrehozásakor törekvéseit összefoglalta: „Célunk, rövid megfogalmazás szerint interaktív, a felhasználók belső horizontális kommunikációját is lehetővé tévő rendszer felállítása. Az intézet meghatározó karaktere a szolgáltatási jelleg, célcsoportunk heterogenitásának megfelelően (szakmai intézmények, kutatók, alapellátásban dolgozók, paramedikális és segítő szervezetek, civil egyesülések, önkormányzatok, laikus felhasználók etc.) feladatunk a nem kampányszerű, hosszú távon építkező egészségügyi kommunikációs kultúra kialakítása.”¹⁴

Az összefoglaló egyéb figyelemfelkeltő megfogalmazásokban sem szűkölködik. Végérvényessé vált, hogy a hálózat megteremtőinek szellemiségét csak a MOKSZ képviseli. A MOKSZ, amely szabad akarat, és nem központi irányítás

szerint szerveződik, a MOKSZ, melynek minden cselekedetét áthatja a könyvtáros szakma iránti szeretet és alázat, a MOKSZ, amelynek kultúrája és erkölcsiége szinte egyedülálló az ezredforduló hálózatépítése terén.

50 év nem nagy idő. Az orvosi könyvtárosok számára azonban eseményekben és tanulságokban gazdag. Mi, akik visszatekintünk erre az 50 esztendőre, tisztelgetünk fejezzük ki mindazoknak, akik fáklyát gyújtottak, a nehéz helyzetekben is mindig vállalkoztak a kezdeményezésre a jobb jövő reményében.

„Az ezredfordulón, amikor az orvostudományi könyvtárak hálózata vagy együttműködési köre vagy bárminek fogják is nevezni, megvonja majd mérlegét, erre” az alapító és kiteljesedő „korszakra biztosan mint 'hőskorra' tekint vissza. Mert az is volt. És ha tudjuk is, hogy az a különbség, ami a 'semmi' és az alacsony fokú, de mégis formát öltött 'valami' között van, nagyon viszonylagos, mégis nosztalgiával gondolunk a kezdeti teremő évekre. Nosztalgiával, de büszkeséggel is, sőt a jövő iránti bizalommal, mert mindent összevetve fejlődő és nem visszafejlődő irányú a működésünk görbéje.”¹⁵

Freisinger Jenő

Hivatkozások

1. Szepesi Zoltánné: 20 éves a magyar orvostudományi tájékoztatási központ. = A magyar orvosi könyvtárugy két évtizede. Bp. OOKDK, 1969. 9.p.
2. i. m. 11.p.
3. i. m. 30.p.
4. i. m. 35.p.
5. Székely Sándor: Az OOKDK szakmai felülvizsgálatáról. = Orvosi Könyvtáros. 5. (1965) 3–4. 188.p.
6. Székely Sándor: Az OOKDK munkájáról és terveiről. = Orvosi Könyvtáros. 6. (1966) 2. 101.p.
7. Bereczky László: Hozzászólás az Orvosi Könyvtárosok és Orvostanácsadók 5. Országos Értekezletén = Orvosi Könyvtáros 9. (1969) 4. 404.p.
8. Benda Mária: Eredmények és gondok az orvosi könyvtári hálózatban = Orvosi Könyvtáros. 13. (1975) 3–4. 232.p.
9. Az egészségügyi miniszter 13/1980. (Eü. K. 9.) Eü. M. számú utasítása az egészségügyi-orvostudományi könyvtári hálózatról.
10. Benda Mária: A regionális orvosi könyvtárosi együttműködés problémáiról = Orvosi Könyvtáros. 22. (1982) 2. 46.p.
11. Pásztor Imréné: A fővárosi tanácsi hálózat orvosi könyvtárainak együttműködése = Orvosi Könyvtáros. 22. (1982) 4. 49.p.
12. Benda Mária: Az orvosi könyvtári hálózat hetedik öt éves tervéről = Orvosi Könyvtáros. 27. (1987) 1–2. 25.
13. A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének alapszabálya. Bp. MOKSZ, 1996. 1.p.
14. Összefoglaló az Egészségügyi Információs és Kommunikációs Intézet létrehozásáról. Bp. EIKI, 1999. 1.p.
15. Benda Mária: A magyar orvostudományi könyvtári hálózat = A magyar orvostudományi információ harmadik évtizede. Bp. OOKDK, 1979. 48.p.